

tan, nr. 227-236; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 386/1-4) *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*'nin temel kaynaklarını *el-Muhtâ'l-Burhânî*, *ez-Zahîre*, *Fetâvâ Kâdîhân* ve *ez-Zahîriyye* gibi Hanefî mezhebinin o dönemde meşhur olan fıkıh kitapları teşkil eder. Bunlardan *el-Muhtâ'l* için "mim" harfi rumuz olarak kullanılırken diğer eserlerin adları belirtilmiştir. Müellif ayrıca faydaladığı diğer kaynakları da mukaddimesinde zikretmiş olup (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 416, vr. 2^a) bunlar *Câmi'u'l-fetâvâ*, *Fetâvâ Ebi'l-Leys*, *el-Hidâye* ve şerhleri, *Hizânetü'l-fıkh*, *el-Hücce*, *el-Hulâşa*, *el-Muhtâr*, *en-Nesefiyye*, *Nevâdiru Ebî Süleymân*, *en-Nevâzil*, *Ferâ'izü's-Sirâciyye*, *Şerhu't-Taḥâvî*, *et-Tavzîh*, *el-Fetâvâ'l-Velvâliciyye*, *el-Vikâye* gibi Hanefî mezhebinde muteber sayılan eserlerdir. Müellif çeşitli meselelerle ilgili hükümleri naklederken bunların kime ait olduğunu ve hangi kitaptan aldığını belirterek ilmî disipline riayet eder. Kaynaklarda aynı şekilde zikredilen hükümler için tek bir kitap gösterilirken farklı hükümlerin kaynakları ayrı ayrı belirtilmiştir. Hanefî mezhebinin dışındaki görüşlere yer verilmeyen eserde bazı istisnalar hariç hükümlerin delilleri tartışma konusu edilmez. "el-Fetâvâ" adıyla anılmakla beraber Osmanlı dönemine ait klasik fetva kitapları tarzında kaleme alınmayan eser Hanefî fıkıh kitaplarında yer alan meseleleri ve doktriner görüşleri bir araya getirmeye çalışmıştır. Delhi Sultanlığı'nda yürürlüğe konulan İslâm adlî ve idarî sisteminin işleyişine katkıda bulunması yanın da İslâm hukukuyla ilgili diğer araştırmalar için de önemli bir kaynak olan *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*, gerek yazıldığı coğrafya ve tarih gerekse muhtevası ve takip ettiği sistem bakımından *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*'nin örneği ve onun habercisi olmuştur.

Müellif tekrarlardan kaçındığını söylemekle birlikte eser yine de büyük bir hacme ulaşmıştır. Meselâ Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı bir nüsha (Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 416-419) büyük boy dört cilt olup toplam 2134 varaktır. İbrâhim b. Muhammed el-Halebî bu hacimli kitabı özetlemiş ve eserine *el-Müntehab mine'l-Fetâvâ't-Tatarhâniyye* (*el-Fevâ'idü'l-müntehabe mine'l-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*) adını vermiştir (nüshaları için bk. Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 162; Damad İbrâhim Paşa, nr. 730, 731; Esad Efendi, nr.

1008; Şehid Ali Paşa, nr. 1081). Bu muhtasarın Şehid Ali Paşa nüshası orta boy 203 varaktır. Ayrıca İbn Safâ Hâce diye tanınan Ahmed b. Muhammed *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*'den seçme bir koleksiyon meydana getirmiştir (Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 86).

BİBLİYOGRAFYA:

Âlim b. Alâ, *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*, Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 416-419, I-IV; Shams-i Sirâj Afif, *Târikh-i Firroz Shâhi* (trc. H. M. Elliot — J. Dowson, *The History of India* içinde), Delhi 1990, III, 367; *Keşfü'z-zunûn*, I, 268; II, 947, 1221; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 435; Brockelmann, *GAL*, II, 571; *Suppl.*, II, 643; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhâtü'l-havâtır*, II, 16-17, 64-65; S. M. Ikram, *Muslim Civilization in India*, London 1969, s. 103; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, V, 52; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 315-316; Zübeyd Ahmed, *el-Âdâbü'l-Ârabiyye*, II, 307; Aziz Ahmad, "Islamic Frontiers in Africa and Asia (Central Asia)", *The Legacy of Islam* (ed. J. Schacht — C. E. Bosworth), Oxford 1974, s. 133; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 85-86; a.mlf., "el-Âlemgîriyye", *DİA*, II, 365-366; Cemil Ahmed, "eş-Şilatü'l-lisânîyye beyne'l-Hind ve'l-Ârab", *MMLADm*, L/4 (1395/1975), s. 802-803; Safâ Hulûsî, "Ârâ' ve enbâ", a.e., LIV/2 (1399/1979), s. 516; M. Fuad Köprülü, "Firûz-Şah Tuğluk", *İA*, IV, 666; J. Schacht, "al-Ḥalabî", *EI*² (İng.), III, 90.

FERHAT KOCA

FETÂVÂ-YI ULEMÂ-i HADİS

(فتاوى علماء حديث)

Hindistan'da

ehl-i hadîs ekolüne mensup âlimlerin fetvalarını bir araya getiren eser.

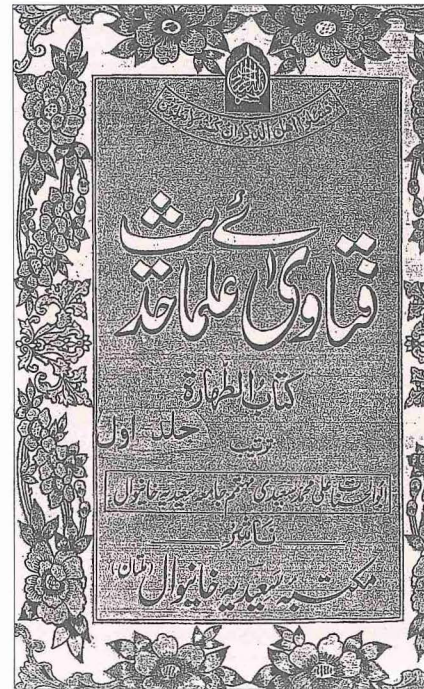
XIX. yüzyılın sonlarında Hindistan'da ortaya çıkan ve kendi asıllarını İslâm'ın ilk dönemlerindeki ehl-i hadîs'e dayandıran Hindistan ehl-i hadîs ekolünün kurumlaşmasında özellikle Nevvâb Sıddîk Hasan Han ve Mevlânâ Nezîr Hüseyin Dihlevî'nin büyük katkıları olmuştur. Bu ehl-i hadîsin ayırıcı özelliği, fıkhîta herhangi bir mezhebe bağlı olmayıp sadece Kur'an ve hadîse dayanarak hüküm verilmesini savunmasıdır. Bu sebeple kendi fıkıhlarını "hadîsin ortaya koyduğu fıkıh" (fikhü'l-hadîs) olarak adlandırırlar.

Ehl-i hadîs ekolünün fikhî görüşleri yayımladıkları fetva mecmualarında toplanmıştır. Bunların başında, Mevlânâ Nezîr Hüseyin Dihlevî'nin *Fetâvâ-yı Nezfîriyye* adlı fetva mecmuası gelir. Muhammed Şemsüdhak el-Azîmâbâdî ve Muhammed Abdurrahman Mübârekpûrî'nin Mevlânâ Nezîr'in fetvalarından yaptıkları seçmeler koleksiyonu Mevlânâ Ebû

Saîd Şerefeddin Dihlevî tarafından gözden geçirilip notlar ilâvesiyle iki cilt halinde yayımlanmıştır (Delhi 1913). Eserin ikinci baskısı, yeniden ele alınıp Arapça ve Farsça bazı orijinal metinler Urduca'ya çevrilerek geniş bir indeksle birlikte üç cilt halinde yapılmıştır (Lahor 1971). Diğer önemli bir fetva koleksiyonu ise Mevlânâ Senâullah Amritsarî'nin fetvalarını ihtiva eden *Fetâvâ-yı Şenâ'iyye*'dir. Bu fetvalar ilk olarak 1903-1947 yılları arasında Amritsar'da *Ehl-i Hadîs* dergisinde yayımlanmış, 1953'te kitap haline getirilmiş ve 1972'de iki cilt olarak Lahor'da ikinci baskısı yapılmıştır. *Fetâvâ-yı Şenâ'iyye*'nin Mevlânâ Ebû Saîd Şerefeddin Dihlevî tarafından gözden geçirilerek notlar ilâve edilen bu neşrini Mevlânâ Muhammed Dâvûd Râz gerçekleştirmiştir. Bir diğer koleksiyon *Fetâvâ-yı Ehl-i Hadîs* adını taşımaktadır (Sargodha 1973). Hâfız Abdullah Rôparî'nin fetvalarını bir araya getiren eseri Mevlânâ Muhammed Sıddîk yayımlamıştır. Bu fetvalar ilk olarak 1933'te neşredilmeye başlanan *Tanzîm-i Ehl-i Hadîs* dergisinde çıkmıştır. Bunlardan başka aynı ekolün fetvalarını içine alan *Fetâvâ-yı Gaznevîyye*, *Fetâvâ-yı Settâriyye* ve *Mecmû'a-i Fetâvâ-yı Nevvâb*

+

Fetâvâ-yı 'Ulemâ-i Hadîs'in I. cildinin kapağı (Hâniâl 1972)

Şiddik Hasan Hân gibi eserler de yayımlanmıştır.

Ancak ehl-i hadîs ekolüne ait fetvaların ayrı ayrı yayımlanması onlardan faydalanmayı güçleştirdiğinden fetvaların bir araya getirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmış ve Mevlânâ Ebû'l-Hasenât Ali Muhammed Saidî Fetâvâ-yı 'Ulemâ-i Hadîs adıyla bir koleksiyonun neşrine başlamıştır. Şu ana kadar on dört cilt basılan (Hânîvâl 1972-1987) bu koleksiyon, yukarıda bahsedilen kitaplarla birlikte ekolün yayın organları olan *Ehl-i Hadîs* (Sohdara, Delhi), *Tercümân-ı Ehl-i Hadîs* (Delhi), *Muhaddis* (Delhi, Lahor), *el-İ'tisâm* (Delhi), *Tanzîm-i Ehl-i Hadîs* (Delhi) gibi dergilerde yayımlanmış olan birçok fetvayı da bir araya getirmektedir. Ayrıca bu koleksiyonda sadece Hindistan yarımadasındaki âlimlerin fetvaları değil, ehl-i hadîs ekolünün metoduna bağlı Mısır ve Suudi Arabistan'daki bazı âlimlerin fetvaları da yer almaktadır. Böylece koleksiyon 130'dan fazla âlimin fetvalarını ihtiva etmektedir.

Urduca olan eser geleneksel fıkıh kitaplarındaki gibi "kitab" ve "bab"lara göre tanzim edilmiştir. Bablar soru ve cevap şeklinde düzenlenmiş olup cevaplar delilleriyle birlikte geniş olarak kaydedilmiştir. Her fetvanın altında o fetvayı ve-

ren âlimin ismi de belirtilmiştir. Fetâvâ-yı 'Ulemâ-i Hadîs hem bu ekolün fikhî görüşleri hem de ekolün metodolojisi ve tarihiyle ilgili önemli bir eser niteliğindedir.

BİBLİYOGRAFYA:

M. İbrâhim Mîr Siyâlkûtî, *Târîh-i Ehl-i Hadîs*, Lahore 1953, s. 130-141; Nezîr Hüseyin, *Fetâvâ-yı Nezirîyye*, Lahore 1971, I-III; Mevlânâ Senâullah Amrîtsarî, *Fetâvâ-yı Şenâ'iyye*, Lahore 1972, I-II; Hâfîz Abdullah Rôpârî, *Fetâvâ-yı Ehl-i Hadîs* (nşr. Mevlânâ Muhammed Siddîk), Sargodha 1973; *Fetâvâ-yı 'Ulemâ-i Hadîs* (nşr. Mevlânâ Ebû'l-Hasenât Ali Muhammed Saidî), Hânîvâl 1972-87, I-IV; Sh. İnayattullah, "Ahl-i Hadîth", *El²* (İng.), I, 259-260; Abdülkayyum-İdâre, "Ehl-i Hadîs", *UDMİ*, III, 579-583.

MUHAMMAD KHALID MASUD

el-FETÂVÂ'I-VELVÂLİCİYYE

(الفتاوى الوالعية)

Ebû'l-Feth Abdürreşîd
b. Ebû Hanîfe el-Velvâlicî'nin
(ö. 540/1146'dan sonra)
Hanefî fıkıhına dair eseri.

Ebû'l-Feth Abdürreşîd Cemâziyelevvel 467'de (Ocak 1075) Toharistan'a bağlı Velvâlic'de doğdu. Buhara'da Ebû Bekir Muhammed b. Hüseyin, Ahmed b. Ebû Sehl el-Attâbî, Ali b. Hasan el-Bur-

hân; Belh'te Ebû'l-Kâsım Ahmed b. Muhammed el-Halîlî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hüseyin es-Simnicânî, Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Kazzâz ve Semerkant'ta Ebû Muhammed Muhammed el-Katâvânî'den ders aldı. Bir süre Keş'te kalan ve daha sonra bir müddet Semerkant'ta yaşayan Ebû'l-Feth Velvâlic'de vefat etti.

Kaynaklarda *el-Fetâvâ'l-Velvâlicîyye*'nin müellifiyle ilgili iki farklı görüş mevcuttur. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bazı nüshalarında (meselâ bk. Süleymaniye, nr. 676-677; Fâtih, nr. 2415; Yenicami, nr. 664; Şehzade Mehmed, nr. 49; Beşir Ağa, nr. 328) müellif olarak Ebû'l-Mekârim Zahirüddin İshak b. Ebû Bekir el-Velvâlicî'nin adı geçmektedir. Kâtib Çelebi, muhtemelen bu nüshaları esas alarak eserin yazarının adı geçen kişi olduğunu ve 710 (1310) yılında vefat ettiğini söylemiş (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1230-1231), onu kaynak olarak kullanan birçok müellif de (*Hedîyyetü'l-Ârifîn*, I, 568; Kehlâle, V, 231; Brockelmann, *GAL*, II, 94; *Suppl.*, II, 86) *el-Fetâvâ'l-Velvâlicîyye*'nin yazarını aynı şahıs olarak göstermişlerdir. Ancak *Keşfü'z-zunûn*'dan önceki biyografik kaynaklarda bu kişi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sadece Kureşî, eserinin kenarına İshak el-Velvâlicî adını kaydederek onun *el-Fetâvâ* adlı bir eseri olduğunu belirtmekte (*el-Cevâhirü'l-muğîyye*, I, 375), İbn Kutluboğa da muhtemelen, en önemli kaynağı olan bu eserden nakille aynı bilgiyi eserinin bir nüshasında zikretmektedir (*Tâcüt-terâcîm*, s. 59; eserin Bağdat 1962 baskısında bu bilgi yoktur). Sonraki dönem tabakat müelliflerinden Ta-kıyyüddin et-Temîmî de eserin müellifinin İshak el-Velvâlicî olduğu görüşünü tekrarlamaktadır.

Abdülhay el-Leknevî, eserin İshak el-Velvâlicî'ye nisbetinin yanlış olduğu ve asıl müellifin Ebû'l-Feth Abdürreşîd olması gerektiği görüşündedir. Ancak Abdürreşîd el-Velvâlicî'nin doğum tarihi ve hocaları, çağdaşı olan Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî tarafından belirtildiği halde (*et-Taḥbîr*, I, 445-446) onun *el-Fetâvâ* adlı bir eserinden söz edilmemektedir. Fakat müellifin eserinin mukaddimesinde, Sadrüşşehîd Hüsameddin Ömer b. Abdülazîz'in (ö. 536/1141) fikhî hükümleri kaleme alma konusuna en çok itina gösteren kişilerden biri olduğunu belirtmesi, kitabında bilhassa onun *el-Câmi'* adlı eserinde özetle verdiği bilgileri açıkladığını ve İmam

el-Fetâvâ'l-Velvâlicîyye'nin zahriyesi ve ilk sayfasi (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 676)

